

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СПЕЦІАЛІСТА

Збільшення темпів росту наукової і технічної інформації в наш час викликає відповідне зростання обсягу професійних знань, що робить їх повне засвоєння в процесі професійної підготовки спеціалістів проблематичним. Основною вимогою сучасного суспільства до підготовки спеціаліста стає формування потреби до професійної самоосвіти та тих особистісних якостей, що забезпечать можливість постійного професійного саморозвитку і самовдосконалення; передача майбутньому фахівцеві такої сукупності способів діяльності, що дозволить йому стати повноцінним членом суспільства, постійно підтримувати свій професійний, інтелектуальний, духовний рівень розвитку. Розв'язання цієї проблеми ми вбачаємо у формуванні дослідницької культури спеціалістів у процесі їхньої професійної підготовки.

Дослідницька культура сучасного спеціаліста, на наш погляд, – це цілісне динамічне утворення, що формується в процесі дослідницької підготовки і є її результатом, відображає стан особистісного розвитку спеціаліста як суб'єкта дослідницької діяльності, проявляється як дослідницька поведінка у здійсненні будь-якої, зокрема професійної діяльності. Дослідницька культура існує у двох формах: як ідеальний об'єкт, що є сукупністю цілей, способів і норм дослідницької діяльності та особистісних якостей її суб'єкта, прийнятих суспільством як еталон; а також як особистісне утворення – відбиток у свідомості особистості цього еталону.

На основі аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що

структура дослідницької культури складається з технологічного і ціннісного блоків. Технологічний блок містить інформаційний (дослідницькі знання) і операційний (дослідницькі вміння) компоненти і виконує важливу базову функцію цієї культури – передачу від покоління до покоління технології дослідницької діяльності. Ціннісний блок містить мотиваційний (мотиви, цілі дослідницької діяльності та її цільові прообрази), особистісний (сукупність необхідних для успішної дослідницької діяльності особистісних якостей) і нормативний (сукупність норм і законів, що притаманні сфері професійних досліджень і регламентують взаємодію її суб'єктів) компоненти та виконує функцію самоствердження і самореалізації особистості як суб'єкта дослідницької діяльності, забезпечує вибір цілей дослідницьких дій, тобто регулює і орієнтує саму діяльність.

Формування особистісної форми дослідницької культури передбачає активне засвоєння особистістю цінностей, що подані як компоненти ідеальної моделі цієї культури. Цей процес передбачає: формування дослідницького світогляду на основі використання дослідницького досвіду людства; формування ідеалу сучасного спеціаліста-дослідника, що володіє знаннями та методами дослідницької діяльності, має відповідні особистісні якості; вивчення методів дослідницької діяльності, їх теоретичну систематизацію і ціннісне обґрунтування, цілеспрямоване навчання цим методам і організацію систематичного їх використання; орієнтацію на постійне вдосконалення

особистісного дослідницького потенціалу; розробку системи стимулювання дослідницької поведінки, зорієнтованої на позитивні зразки, що є закріпленням зразків на рівні природності цієї поведінки.

Враховуючи сутність дослідницької культури і специфіку процесу її формування, необхідними складовими комплексу педагогічних умов, що спрямовують і підтримують цей процес, ми обрали: втілення цінностей дослідницької культури в особистісну систему цінностей майбутнього спеціаліста; реалізацію процесу засвоєння навчальних дисциплін у вигляді розв'язання логічно упорядкованої сукупності проблемно-дослідницьких завдань; створення системи стимуляції активності студентів у процесі дослідницької діяльності.

Розглянемо можливості визначених педагогічних умов щодо формування кожного блоку дослідницької культури спеціаліста.

Аналіз науково-педагогічної літератури та проведені дослідження дозволяють дійти висновку, що важливим механізмом формування технологічного блоку дослідницької культури студентів є безпосередня, доступна їм дослідницька діяльність. Здійснюючи свою діяльність у процесі навчання, студенти на початковому етапі виступають споживачами інформації, засвоюють дослідницькі знання і набувають дослідницьких вмінь. „Формування культури повинно бути повсякденно і безпосередньо пов'язано з практичним розв'язанням нехай маленьких і не дуже складних, але творчих задач” [2, С. 89]. До того ж, „уміння, що розвиваються у процесі діяльності, повинні неперервно використовуватися, інакше вони гаснуть” [5, С. 43]. Отже, для формування дослідницької культури

дослідницька діяльність студентів повинна бути організована як цілісний неперервний процес розв'язання дослідницьких завдань.

Неперервність дослідницької діяльності передбачає включення її в будь-які види і форми освіти: базову і професійну, формальну і неформальну; тобто вона передбачає інтеграцію у навчальному процесі базових і професійно спрямованих дисциплін за принципом їх доповнення одна одної та введення у навчальний процес загального міждисциплінарного комплексу дослідницьких завдань. Процес вивчення кожної навчальної дисципліни повинен бути організований у вигляді дослідження її змісту, визначення її місця в загальній професійній підготовці і ролі в майбутній професійній діяльності. Тоді дослідницька діяльність стане не разовим епізодичним заходом, а систематичним процесом.

Цілісність дослідницької діяльності позначає, що комплекс дослідницьких завдань повинен бути змістовно поєднаний загальною ідеєю, мати єдину мету, тобто бути логічно упорядкованим, що забезпечить системність засвоєння дослідницьких знань та оволодіння методами дослідницької діяльності.

Ефективність формування технологічного блоку дослідницької культури залежить від активності засвоєння знань і надбання вмінь. Підвищення активізації пізнавальної діяльності студентів передбачає формування і задоволення пізнавальних потреб особистості, обумовлює необхідність розвитку у майбутніх фахівців пізнавальної ініціативи і самостійності, що забезпечується включенням студентів у самостійний пошук професійно-важливої інформації, професійною спрямованістю дослідницьких

завдань.

Крім того, дослідницька діяльність студентів буде успішною, якщо вона буде організована як усвідомлений процес досягнення певних цілей при розв'язанні дослідницьких завдань. Для забезпечення активності цього процесу необхідно, щоби досягнення певної мети супроводжувалося почуттям задоволеності: „якщо в процесі діяльності задовольняються потреби особистості у творчості, спілкуванні і визнанні її досягнень, тоді діяльність стає самостійним предметом актуальної потреби особистості” [5, С.29]. При цьому студенти від споживачів інформації переходять до ролі самостійного дослідника. Цю функцію виконує сукупність заохочень, що є частиною системи стимуляції активності студентів у процесі дослідницької діяльності.

Отже, ми вважаємо, що запропоновані педагогічні умови здатні забезпечити формування технологічного блоку дослідницької культури і ефективність цього процесу.

Формування ціннісного блоку дослідницької культури – це, насамперед, формування особистості майбутнього фахівця. Оскільки „особистість людини відпрацьовується у процесі живої активної його діяльності” [2, С.104], то для формування особистісних дослідницьких якостей студентів необхідна цілеспрямована дослідницька діяльність. Цілеспрямованість дослідницької діяльності обумовлюється наявністю ідеальної моделі дослідницької культури. У цьому сенсі, дослідницька діяльність студентів є виразом прагнення особистості досягти цього ідеалу, стати спеціалістом-дослідником. Отже, результатом

вирішення студентами комплексу дослідницьких завдань повинно бути не тільки засвоєння дослідницьких знань і набуття відповідних умінь, але й формування особистісних дослідницьких якостей, зокрема інтелектуальних. Тому кожне дослідницьке завдання повинно бути спрямованим на формування певної цих якості, а самий комплекс повинен бути побудований як логічно-упорядкована низка таких завдань.

Рушійною силою процесу формування особистості є зовнішні та внутрішні фактори. У формуванні особистості дослідника зовнішніми факторами є комплекс спонукальних причин дослідницької діяльності студентів, що будується під впливом довкілля і відображається у свідомості людини як стимул до цієї діяльності. Будь-який стимул передбачає досягнення мети, тому що викликає усвідомлений, цілеспрямований рух людини для досягнення певних результатів і задоволення потреб. Отже, для формування особистісних дослідницьких якостей студентів необхідно створити систему зовнішнього стимулювання їх активної дослідницької діяльності.

На основі сформованих у процесі дослідницької діяльності дослідницьких особистісних якостей суб'єкта будується мотиваційний блок дослідницької культури, зокрема його потребова складова. Формування мотиваційного блоку передбачає відпрацювання внутрішніх стимулів дослідницької діяльності. Підтримку неперервності цього процесу забезпечить система стимулювання.

Зауважимо, що „мотив обирається відповідно до мети, якої потрібно досягти, а вибір мети, у свою чергу, залежить від мотиву” [2, С.222]. Тому усвідомлення студентом цінностей дослідницької культури як

особистісних, тобто прийняття її ідеальної моделі, є не тільки цільовим підґрунтям дослідницької діяльності, але й основою для формування мотиваційного компоненту культури. І навпаки, неперервна дослідницька діяльність, у процесі якої формується мотиваційний компонент дослідницької культури, є основою для втілення її цінностей в особистісну систему цінностей студента.

Щодо внутрішніх рушійних факторів процесу формування особистості, то, за Ю.К.Бабанським, такими є: інтелектуальний, емоційний, дієво-практичний і вольовий фактори [1]. У контексті процесу формування особистості дослідника, інтелектуальний фактор полягає в усвідомленні студентами цілей розвитку особистісного дослідницького потенціалу, ефективних шляхів досягнення цих цілей, уміннях аналізувати свою дослідницьку діяльність, виявляти свої слабкі і сильні якості. Емоційний фактор – це психологічна спрямованість студентів на участь в дослідницькій діяльності, що має ціннісні орієнтири особистості, її емоційне відношення до своєї дослідницької діяльності та оточуючого середовища. Вольовий фактор проявляється у свідомому регулюванні особистістю власних дій. Дієво-практичний фактор виражається в готовності до дослідницької діяльності. Він тісно пов'язаний з іншими факторами, оскільки готовність особистості до діяльності включає її переконання, почуття, мотиви, вольові й інтелектуальні якості [3].

Формування інтелектуального і вольового факторів пов'язано з безпосередньою дослідницькою діяльністю, оскільки, по-перше, „рівень самосвідомості і ступінь самовиразу залежать від форм діяльності, що реально здійснюються” [5, С.69]; і, по-

друге, діяльність обумовлюється вольовими зусиллями, тому поступово розвиває вольові якості. Отже, формування цих факторів обумовлюється якісною характеристикою дослідницьких завдань, що повинні бути, насамперед, завданнями проблемними, вимагати інтелектуальної і вольової напруги, відповідати завданням підготовки спеціаліста до проведення проблемного дослідження у професійній сфері. До того ж, „як суб'єкт діяльності, людина виконує певні функції і ролі, кожна з яких надає їй не тільки нові знання про світ, але й про себе і свій потенціал, оскільки діяльність надає їй можливість для практичної реалізації цього потенціалу” [5, С.70]. Тому активна дослідницька діяльність формує у студентів потребу саморозвитку, самовиховання і самореалізації та розвиває відповідні вміння.

Формування емоційного фактору потребує, щоб дослідницька діяльність викликала у студентів „почуття задоволення і бажання знов досягати успіхів у ній, таким чином діяльність стає самоцінністю і самоціллю” [5, С.73]. Відсутність успіхів у дослідницькій діяльності, некомфортне відчуття себе в колективі викликає у студентів почуття незадоволеності собою, негативний емоційний стан, що може привести до відмовлення від діяльності і відокремлення від колективу. Уникнути негативних наслідків формування і функціонування емоційного фактору можна шляхом врахування індивідуально-особистісних якостей і інтересів студентів при підборі дослідницьких завдань, а також застосування різноманітних форм морального і матеріального заохочень. Емоційний фактор тісно пов'язаний з інтелектуальним, тому що „усвідомлення цілей діяльності супроводжується виникненням

позитивних емоцій, на яких ґрунтується позитивне відношення студентів до особистісного, соціального та професійного вдосконалення” [4, С.134].

Щодо розвитку дослідницького мислення, то він залежить від накопичення знань та досвіду дослідницької діяльності, оскільки саме знання і досвід дають основу для формування уявлень, понять, які, у свою чергу, є основою перебігу розумових операцій, сукупність яких складає процес мислення в цілому. Отже, мислення залежить від тих задач, для розв’язання яких воно служить. До того ж, ефективний розвиток розумових операцій відбувається за умов активного функціонування мотиваційної, вольової, емоційної та інших сфер психіки людини, що передбачає існування відповідних форм навчання і виховання.

Отже, ми вважаємо, що обрані нами педагогічні умови здатні забезпечити виникнення і функціонування рушійних факторів процесу формування особистості дослідника, зокрема його дослідницького мислення, та підтримати неперервність, активність і цілеспрямованість цього процесу.

Формування нормативного компоненту дослідницької культури студентів, тобто засвоєння ними

моральних і комунікативних норм дослідницької діяльності, передбачає їх соціалізацію. У процесі сприймання моральних оцінок і правил поведінки людина прагне знайти об’єктивні і суб’єктивні основи їх правильності, тобто сприймання нормативного компоненту ідеальної дослідницької культури неможливо без критичного його оцінювання і активного спілкування у процесі дослідницької діяльності: „в діяльності особистість проявляє себе і порівнює реальне життя з існуючими суспільними нормами, корегує його за допомогою суспільної оцінки, що слугує каналом зворотного зв’язку” [5, С.160]. У контексті формування дослідницької культури майбутніх фахівців процес соціалізації позначає: розвиток мотивації до дослідницької діяльності, спрямованості на самовдосконалення особистісного дослідницького потенціалу, організацію активної професійно спрямованої дослідницької діяльності [6], що забезпечується цілеспрямованим впливом на особистісну ціннісну систему студентів і залученням їх до цієї діяльності.

Отже, формування дослідницької культури майбутнього спеціаліста забезпечується єдністю педагогічного, психологічного, виховного впливів на студента в процесі навчання, виразом якого ми вважаємо запропонований комплекс педагогічних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бабанский Ю.К.* Оптимизация процесса обучения // Избранные педагогические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 318 с.
2. *Баллер Э.А., Злобин Н.С.* Культура. Творчество. Человек. – М.: Молодая гвардия, 1970. – 272 с.
3. *Денисова А.Л.* Дидактические основы непрерывной подготовки специалистов. – Ташкент: Изд-во. Ибн

Сины, 1993. – 218 с.

4. *Дзундза А.І.* Соціоекономічна культура майбутніх фахівців. Теоретичний аспект. – Донецьк: Норд Комп’ютер, 2004. – 388 с.

5. *Культура жизни личности: (Проблемы теории и методологии социально-психологического исследования) / Л.В. Сохань, В.А.Тихонович, Е.А. Донченко и др.;*

Отв. ред. Л.В. Сохань, В.А.Тихонович;
АН УССР. Ин-т философии. – Киев:
Наук. думка, 1988. – 192 с.

6. Пищулин В.Г. Модель
выпускника университета //
Педагогика. – 2002. №9. – С.22-27.

Подано до редакції 22.01.07

РЕЗЮМЕ

В статье предлагается авторское теоретически обосновываются
определение понятия педагогические условия её
«исследовательская культура формирования.
современного специалиста»,

SUMMARY

The article presents the author's
definition of the concept
«research culture of a modern
specialist», substantiates some
pedagogical conditions of forming it.

Науковий керівник: к. пед. н., доц. В.В. Корнещук